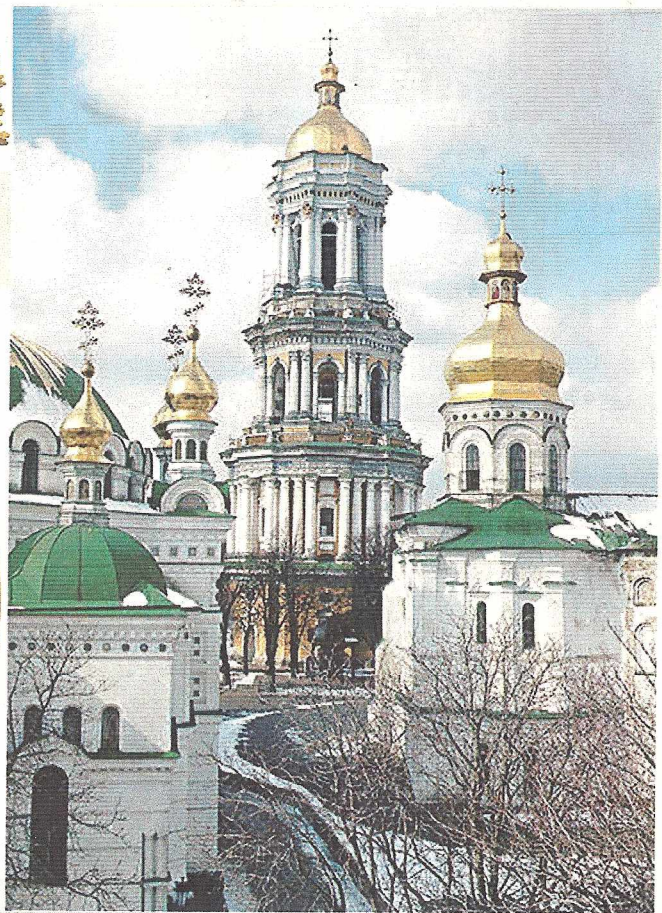

94(477)(082)
445

УКРАЇНА:
минуле і
сучасність

16. Тарахан-Берега З. Тарасова світлиця//В сім'ї вольній, новій.- К.,1985. - Вип.2. - С.268.
17. Там само. - С.269.
18. Міжнародне товариство "Друзі Качанівки"//Пам'ятки України. - 2000. - №1. -С.5.

ПРОБЛЕМА РАНЬОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНІХ СИСТЕМАХ УСРР І РСФРР /1920-30-ТІ РОКИ/

Чирва О.Ч., Чирва Ю.І.

Криворізький державний педагогічний університет

В сучасній Україні активно ведуться пошуки такої моделі освіти, яка б максимально враховувала як тенденцію до зростання загальноосвітнього рівня, так і можливості держави задовольнити нагальні потреби школи. За таких умов цілком логічним видається звернення до досвіду минулого. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує період 1917-1932 рр., коли внаслідок ряду обставин керівники освіти України були відносно вільними у виборі шляхів розвитку національної школи.

Система народної освіти, що склалася в УСРР на початку 20-х років, в радянській історіографії отримала вкрай негативну оцінку. Характерно, що навіть частиною сучасних українських дослідників зазначений період трактується як час невдалих за своєю суттю спроб реформування школи (1, 53-62). Лише порівняно недавно в історико-педагогічній літературі знайшла теоретичне обґрунтування інша, більш лояльна щодо позиції українського Наркомосу точка зору (2, 3-14). Її характеризують бажання зрозуміти, а не виправдати НКО УСРР, висвітлити позитивний досвід шкільного будівництва в Україні, а не акцентувати увагу на його помилках та прорахунках.

Питання про вибір шляхів розвитку нової школи набуває актуальності для всіх радянських республік, що виникли на території колишньої Росії вже в період громадянської війни. В Україні ситуація для більшовицького керівництва ускладнювалася тим, що Центральна Рада, а пізніше уряд Павла Скоропадського вже виявили необхідну ініціативу в галузі освіти. Тим самим боротьба за школу в УСРР набувала політичного відтінку.

Характер взаємовідносин радянського уряду України з Раднаркомом Російської Федерації був тоді таким, що прагнення запровадити в УСРР систему народної освіти РСФРР виглядало цілком закономірним. Така спроба була здійснена в 1919 р., але завершилася невдачею. Російський центр у той час міг дати лише контурний варіант розв'язання національного питання в галузі освіти, що на тлі українізації школи, яка була проведена попередніми небільшовицькими урядами, сприймалося пересічними освітянами без особливого ентузіазму. Найбільше це стосувалося сільської місцевості, де переважна більшість населення була україномовною.

Ще однією причиною відмови НКО УСРР від російської схеми організації школи було прагнення його керівництва уникнути сліпого копіювання без урахування соціально-економічного становища в Україні. Наркомосом РСФРР в основу освітньої моделі було покладено Положення про Єдину Трудову Школу (ЄТШ), що було затверджене 30 вересня 1918 р. (3, 133). Основні принципи зазначеного документа знайшли своє відображення і в прийнятій у березні 1919 р. Програмі РКП(б) (4,48). Загальноосвітня школа радянської Росії була дев'ятирічною і складалася з двох ступенів: першого - 1-5 класи і другого - 6-9 класи. Передбачалося, що учень повинен був закінчити школу у віці 17 років. Загальна освіта була базовою для професійної. Семирічка давала можливість вступу до ФЗУ, дев'ятирічка - до технікуму. Вища освіта була репрезентована інститутами та університетами.

Керівники НКО УСРР Г.Ф.Гринько і Я.П.Ряппо активно захищали принцип ранньої професіоналізації, за яким перебування учнів у загальноосвітній школі обмежувалося 15-річним віком. Аргументуючи таку точку зору, Я.П.Ряппо зазначав: "Радянська система освіти побудована на простому й зрозумілому принципі навчання не для школи, а для життя, тому суть її полягає не в підготовці до наступного ступеня школи, а в засвоєнні знань і навичок для певного трудового життя" (5, 47). Практичним утіленням такого підходу стало затвердження Другою Всеукраїнською нарадою з питань народної освіти (серпень 1920 р.) як основного типу загальноосвітньої школи в УСРР семирічки. Вона складалася з двох концентрів - першого (1-4 класи) та другого (5-7 класи). Семирічна освіта давала можливість вступу до технікумів (3-4 роки навчання) й інститутів (4-5 років навчання). Слід підкреслити, що російська модель освіти все ж розглядалася керівництвом Наркомосу України як альтернативний варіант, але не отримала належної підтримки. "Із точки зору державної організації культурного будівництва досвід Народного Комісаріату Освіти в Радянській Росії довелось оцінити скоріше як негативний. Його не можна було цілком класти в основу організації роботи, треба було робити власні висновки", - підкреслювалося в резолюції зазначеної наради (6, 7).

Мотивація українських освітян була достатньо переконливою. Адже в Україні громадянська війна носила більш запеклий та руйнівний характер, ніж у Росії. Потреби відбудови народного господарства республіки вимагали якомога більш швидкої підготовки необхідної кількості кваліфікованих спеціалістів. Та й можливості республіканського бюджету забезпечити нормальне функціонування дев'ятирічної школи в тих умовах виглядали проблематичними. Важливо підкреслити, що керівництво НКО УСРР не ідеалізувало можливості професійної школи, вважаючи її школою перехідного періоду. Більш того, Я.П.Ряппо відзначав: "Якою б раціональною не була постановка питання, але школа соціального виховання, яка

розрахована на вік від 8 до 15 років, не може і не повинна бути професійною школою" (7, 47).

Звичайно, українська система народної освіти принципово відрізнялася від російської. Проте шукати в цьому вияв сепаратизму (а тим більше націоналізму), мабуть, не слід.

По-перше, можливість для України самостійно планувати основи шкільного будівництва була узгоджена спільною постановою народних комісарів освіти від 7 травня 1920 р. По-друге, українська модель освіти мала своїх прихильників і в Росії. Відомо, що на скорочення терміну перебування учнів в загальноосвітній школі наполягали ЦК РКСМ, члени президії ВЦРПС Б.Г.Козельов і О.Ю.Шмідт, відділ реформи школи НКО РРФСР. Перевагу семирічній школі віддавав і Наркомос Білорусії. І, нарешті, саме українській стороні належить ініціатива скликання Першої партійної наради з питань народної освіти (31 грудня 1920 р. - 4 січня 1921 р., на яку покладалася надія узгодити між собою освітні системи радянських республік.

Характерно, що представники НКО УСРР у ході дискусії, що розгорнулася на нараді, не мали наміру нав'язати своїм опонентам власне бачення проблеми. Я.П.Ряппо пізніше зазначав: "Якщо наші типи професійної освіти нав'язати Вологодській губернії, то це було б, звичайно, неправильно" (8, 76).

Хід і результати Першої партійної наради з питань народної освіти не мають в історико-педагогічній літературі однозначної оцінки. Так, Ф.Ф.Корольов вважав, що нарада прийняла рішення, які своїм змістом відповідали позиції українського Наркомосу. Доречно зауважити, що сам дослідник достатньо скептично оцінював можливості освітньої системи УСРР (9, 194). Інакше трактує підсумки наради М.С.Гриценко, який указує на компромісний характер рішень, що були прийняті (10, 42). Важко визначити, в чому полягає зазначений компроміс, якщо скорочення терміну навчання в загальноосвітній школі і побудова на базі семирічки профшколи стало підсумком роботи наради і повністю співпало з українською моделлю освіти. Не

менш спірним є твердження М.С.Гриценка про те, що нарада відіграла роль стабілізуючого фактора у взаємовідносинах між НКО України й Росії (10, 43). Адже зазначені рішення не були виконані російським Наркомосом і основною ланкою освітньої системи в РРФСР залишалася дев'ятирічна школа. А дебати про перспективи розвитку системи народної освіти з новою силою спалахнули на нарадах наркомів освіти союзних і автономних республік.

І вже зовсім далекими від істини є автори колективної монографії "Великая Октябрьская социалистическая революция и становление советской культуры. 1917-1927", які стверджують, що партійна нарада підтримала наркома освіти Росії А.В.Луначарського (11, 156), чії ідеї про політехнізацію школи співпали з вимогами Програми РКП(б). Якби припущення авторів відповідало дійсності, то праці В.І.Леніна "Директиви ЦК комуністам-працівникам Наркомосу" і "Про роботу Наркомосу" чи навряд би побачили світ. В останній з них підкреслювалось: "Із резолюцій Партійної наради, із звіту про неї бачиться правильна постановка питання про політехнічну освіту" (12, 322). Критикуючи українську модель народної освіти, лідер більшовицької партії дозволяв собі навіть явну некоректність щодо опонентів. Так, в ленінських нотатках на тези Н.К.Крупської, що були підготовлені нею для доповіді на партійній нараді, вказувалося: "Гринько, видно, пересобачив до безглуздості, заперечуючи політехнічну освіту (може бути, частково й О.Ю.Шмідт). виправити це." (12, 230).

На наш погляд, саме ця оцінка позиції українського НКО відіграла основну роль у запереченні радянськими істориками школи перспектив розвитку системи народної освіти, що була запропонована Г.Ф.Гриньком. При цьому не бралось до уваги те, що в цій самій роботі В.І.Ленін демонструє взірць алогізму, коли підкреслює: "Вкрай важке господарське становище республіки вимагає в даний час безумовно і негайно злиття 2-го ступеня з профшколами" (12, 228). Будь-як наступні уточнення в тексті принципово ситуації не змінюють, оскільки український

Наркомос припускав вивчення в профшколах предметів загальноосвітнього циклу.

Наступного разу питання про необхідність зближення освітніх систем радянських республік набуло актуальності в період підготовки підписання Союзного договору. Однак і ця спроба уніфікації виявилася невдалою. В радянській історіографії відповідальність за зрив конструктивного діалогу безапеляційно покладалася авторами на НКО УСРР, який не бажав будувати освітню систему в республіці відповідно до постулатів Програми РКП(б). Але ж ще 20 грудня 1922 р. на нараді колегії НКО РРФСР з наркоматами автономних і договірних республік представник українського Наркомосу В.П.Затонський заявив, що виникла необхідність об'єднати зусилля всіх радянських республік у будівництві нової школи. Така необхідність, на його думку, була викликана об'єктивними умовами культурно-освітнього розвитку суспільства (8, 35). Більш того, є вагомі підстави припускати, що саме непримиренне ставлення керівників російської освіти до ідеї ранньої професіоналізації учнів зробило неможливим пошук шляхів об'єднання двох систем. Як відомо, на Першій партійній нараді з питань народної освіти було затверджено рішення про те, що роль арбітра в суперечці між Наркомосами України й Росії буде належати комсомолу. ЦК РКСМ висловився на підтримку української моделі. І тоді на IV нараді наркомів освіти (жовтень 1924 р.) заступник наркома освіти РРФСР І.І.Ходоровський, всупереч узятим раніше зобов'язанням, заявив: "Ми вважаємо, що якщо комсомол є великим авторитетом, то є ще більший авторитет - Володимир Ілліч" (8, 198-199). Позиція ж В.І.Леніна з цього питання була загальновідомаю.

Звичайно, існуюча в УСРР у 20-х рр. модель освіти в цілому була далекою від досконалості. Явно помилковим було рішення про ліквідацію в республіці університетів. Не виправдало себе існування на виробництві паралельної гілки навчальних закладів - чотирирічки, школи учнівства, робітничих технікумів. Без

сумніву утопічною була ідея заміни школи дитячим будинком. Але в кінцевому підсумку, НКО України, визнавши, що багато які теоретичні конструкції не пройшли перевірки часом, визнав їх безперспективність. Чому ж, в такому разі, правильність курсу на ранню професіоналізацію учнів була для українського Наркомосу аксіомою?

На наш погляд, така принциповість пояснюється тим фактом, що система народної освіти УСРР відзначалася реалізмом, практичністю, а тому була більш ефективною, ніж її російський аналог. Це змушені були визнати і керівники Наркомосу РРФСР. "Досвід 6 років змінив наші уявлення про характер школи другого ступеня, змусив мислити її як школу фабзавучу, з одного боку; як школу сільської молоді - з другого; як школу з базою ремісничої або муніципальної праці - з третього", - зазначала Н.К.Крупська (13, 160).

В період сталінської уніфікації народної освіти в СРСР партійне керівництво знову поставило на порядок денний питання про вибір відповідної моделі. 25 липня 1930 р. ЦК ВКП(б) постановою "Про загальне обов'язкове навчання" затвердив основним типом загальноосвітньої школи в країні семирічку (14, 564). Але вже через два роки ЦК, мотивуючи свою позицію підвищеними вимогами до освітнього рівня спеціалістів в умовах індустріалізації, затвердив 14 серпня 1932 р. постанову "Про навчальні програми і режим у початковій та середній школі". Відповідно до прийнятого рішення в СРСР як середня загальноосвітня школа запроваджувалася школа з десятирічним терміном навчання. Все це відбувалося на тлі того, що "самими популярними і найбільш уживаними офіційною пропагандою стають слова "єдиний", "єдина", "єдина (по суті унітарна) держава", "єдиний план", "єдина система народної освіти" (15, 238). Радянська країна вступила в якісно новий етап свого розвитку, де освітнім системам, що існували в союзних республіках із урахуванням їх національної специфіки, просто не знайшлося місця.

Література

1. Мірошниченко М.І., Мірошниченко В.І. До початків формування робітничо-селянської інтелігенції в Україні в 20-ті роки // Укр. іст. журнал. - 1993. - № 10.
2. Липинський В.В. Концепція та модель освіти в УСРР у 20-ті рр. // Укр. іст. журнал. - 1999. - № 5.
3. Культурное строительство в СССР: Сборн. док. и матер. 1917-1973 гг. - М., 1974.
4. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2 т. - К., 1979. - Т.2.
5. Ряппо Я.П. Октябрь и просвещение //Путь просвещения. - 1924. - № 10.
6. Центральний держ. архів вищих органів держ. влади і управління України. - Ф. 166.- Оп. !.- Спр. 937.
7. Ряппо Я.П. Школьное строительство на селе //Путь просвещения. - 1924. - № 2.
8. Протоколы совещаний наркомов просвещения союзных и автономных республик. 1919-1924. - М., 1985.
9. Королев Ф.Ф. Очерки по истории советской школы и педагогики (1917-1920). - М., 1958.
10. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965). - К., 1966.
11. Великая Октябрьская социалистическая революция и становление советской культуры. 1917-1927. - М., 1985.
12. Ленин В.И. Полн. собр. соч. - Т. 42.
13. Крупская Н.К. Педагогические сочинения: В 10 т. - М., 1965. - Т. 2.
14. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду. 1917-1959: Збірн. док.: В 2 т. - К., 1959. - Т.1.
15. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті рр. - К., 1991.